

Eýran bilen Owganystanyň suw oňuşmazlygy çuňlaşýar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Eýran bilen Owganystanyň suw oňuşmazlygy çuňlaşýar EÝRAN BILEN OWGANYSTANYŇ SUW OŇUŞMAZLYGY ÇUŇLAŞÝAR: TALIBAN BILI BOMBALY PIDAÝYLARYNY ÝOLLAMAGA TAÝÝARLANÝAR

Tähran Gilmend derýasynyň üstündäki «hukugyny» öňe sürse, Taliban gurak pasyllarda ýagdaýy ylalaşyp çözmegiň gerekdigini nygtaýar.

*Eýran we Taliban özara çaknyşyklarynyň tebigy şertleriň üstünde turýandygyny aýtdylar. Hakykatda, problema Tähranyň Gilmend derýasynyň suwundan alýan paýynyň üstünde / **Fotosurat AFP.***

Taliban hereketi Owganystanda çaknyşyklaryň bolup geçme ähtimallygyndan ätiýaç etmese-de ýakyn goňsulary bilen gyzgyn we howply çaknyşyklara taýýarlanýar, munuň özi sebitde onuň sebäp bolýan oňsuksyzlygyny soňlandyrjaga meňzemeýär.

Şeýle konflikleriň birem suwuň üstündäki düşünişmezlikler.

Soňky döwürde gurakçylyga we Eýranyň Gilmend derýasyndan alýan suw paýyny alyp bilmeýändigine şaýat bolduk. Şeýle-de, geçen maý aýynda eýran serhetçileri bilen Talibanyň arasynda gyzgyn çaknyşyklar bolup geçdi.

- **Gilmend derýasynyň suwy azaldy**

Iki tarapam çaknyşyklaryň marjinal sebäplerden gelip çykandygyny mälim etdi, hakykatda welin, munuň düýp sebäbi Tähranyň Gilmend derýasynyň suwundan alýan paýynyň üstünde turýar.

Taliban arasynda «janly bombalaryňam» bolan münlerçe urşujysyny iki ýurduň arasyndaky serhet ýakasyna ugratdy. Häzirlikçe çaknyşyklar tiz ýatyşanam bolsa, islendik pursatda gaýtalanyp biler.

Gilmend derýasynyň suw derejesi soňky ýyllarda klimat üýtgeşmeleri we jokrama yssylar zerarly ep-esli azaldy. Häzir sebitdäki durnuksyzlyga agramly täsirini ýetirýän derýanyň suwunyň azalýandygyny görmek mümkin.

Gilmend derýasy

- **Eýran çykalga gözleýär**

«Bloomberg» habarlar gullugy Owganystanda ýigrimi ýyl dowam eden urşuň yzysüre, Taliban liderleriniň özlerini gutarnykly ýeňiji hasaplaýandyklaryny we häzirki goňsusy Eýranyň güýçlenen pozisiýasyna nähili garşylyk bermegiň ýollaryny gözleýändiklerini habar berdi.

Halkara Konfliktler toparynyň (ICS) Owganystan boýunça kontraktly geňeşçisi Grem Smit şeýle diýýär:

«Gilmend derýasynyň suw derejesiniň düşmeginiň sebäbi – klimat üýtgeşmeleri we Owganystanda howanyň çakdanaşa gyzmagy. Çagbaly ýagyslardan soň ýurt gorkunç guraklyk döwrüne girdi». Statistiki görkezijiler 1950-nji ýyldan bäri Owganystanda howanyň gyzgynlygynyň 1,8° artandygyny we 1973-nji ýylyň ylalaşygyna laýyklykda Eýranyň adaty ýagysly ýyllarda derýadaky paýynyň 820 million kub metrdigini habar berýär. Emma Eýran häzir Talibanyň bu ylalaşygyň düzgünlerini bozandygyny we bilgeşleýin suwuň öňüniň ýapylýandygyny aýdýar. Eýranly ygtyýarlylaryň özüni alyp barşy soňky iki ýylda gatap başlady. Taliban bolsa özüni urşa taýýarlaýar.

Habarnamalar Talibanyň serhet ýakasyna partlaýjy sowutlar geýen pidaýylary bilen birlikde goşun bölümlerini ugradandygyny we amerikanlaryň goýup giden tanklarydyr agyr ýaraglaryny eýran serhedine sürendigini görkezýär.

• **Gilmend ylalaşygy düşündirişe açyk**

Eýran bilen Owganystanyň arasynda baglaşylan Gilmend derýasy boýunça ylalaşygyň muňa dahylly meseleleri göwnejaý çözüp bilmeýändigini we düşündirişe mätäç punktlarynyň bolmagy ünsi çekýär.

Talibanlar derýadan peýdalanmaly suwuň mukdaryny kesgitlemek üçin gurak pasyllarda derýanyň suwunyň paýlanmalydygyny ara alyp maslahatlaşmak üçin täzedan gepleşik geçirmegi öňe sürýär.

Waşingtondaky Atlantika geňeşiniň borçnamalaýyn geňeşçisi Omar Samed «Bloomberg»-e iki tarapyňam derýa boýunça pikirlerini orta atmak üçin entek ýeterlik wagt we ýer bardygyny aýtdy.

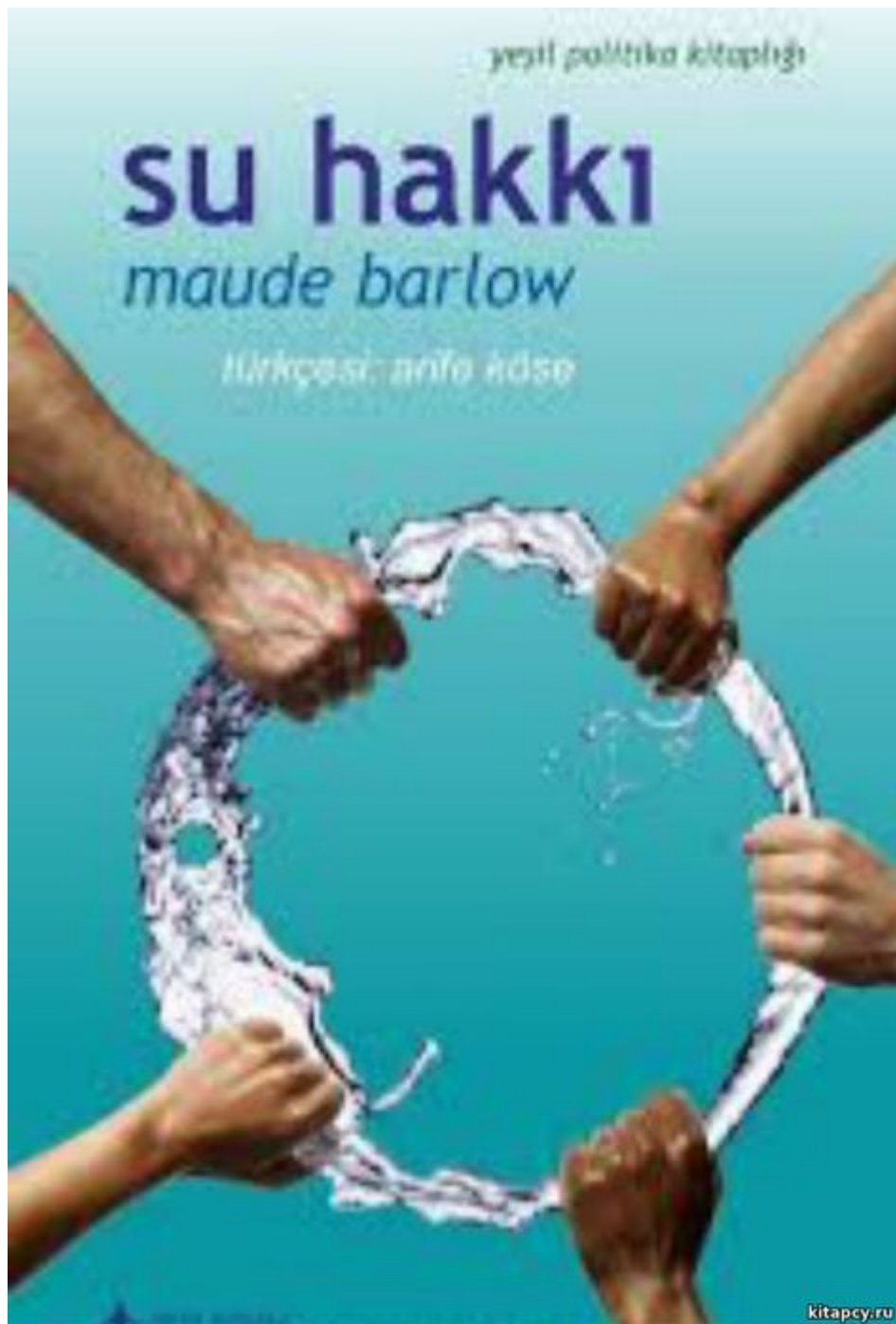
Samed «Eger iki tarapam meseläni diplomatiki ýollar arkaly çözmekden ýüz öwürse, onda mesele manysyzlaşýar we sebitde durnuksyzlyga sebäp bolar. Aýratynam iki tarap özara çaknyşyga girmegiň çykdajysynyň zyzda durup bilmez. Guraklyk döwründe suw ätiýaçlyklaryna ýeterlik maýa goýumlaryny goýmandygy we bu ugurda meýilnamalarynyň ýokdugy üçin Eýrana birnäçe tankydy bellikler edilýär, bulam birgiden ýaramaz netijeleri döredýär» diýdi.

- **Eýranda 300-den gowrak şäherde suw ýetmezçiligi bar**

Habarnamalaryň birinde guraklyk we suw ýetmezçiligi sebäpli 10 müňden gowrak maşgalanyň welaýat merkezinden göçendigi aýdylýar. Eýranda 300-den gowrak şäher howanyň çakdanaşa gyzmagy bilen birlikde suw ýetmezçiliginden kösenýär.

Geçirilen barlaglar bentleriň arkasynda üýşen suwuň yzygiderli bugarýandygyny we eýranlylaryň 97%-niň guraklykdan ýaramaz täsirlenjekdigini görkezýär.

Ylmy habarnamalar Eýranyň oba ýerlerinde ýaşaýan 20 million adamyň ekin ýerlerini suwarmak üçin suwuň ýokdugy sebäpli uly şäherlere göçendigini tassyklady. [/n]

- **Owganystanda gytlyk hem artýar**

Owganystandaky ýagdaýam öwerlik däl. Ol ýerde guraklygyň ýaramaz täsirleri günbe-günden artýar.

BMG-nyň Ynsanperwer kömek koordinasiýasy boýunça edarasy (OCHA) Owganystandaky guraklygyň täsiriniň 2022-nji ýylda 2020-nji ýyla garanda alty esse artandygyny habar berýär.

2022-nji ýylda owgan raýatlarynyň 64%-i gurakçylykdan ýaramaz täsirini aldy. Otuz dört welaýatyň otuzynyň suw ýetmezçiligine uçran Owganystanynda bu ýagdaýa ugurdaşlykda gytçylygam artýar.

BMG Owganystandaky 20 million adamy ekläp-saklamak üçin 4,6 milliard dollaryň gerek boljakdygyny mälim etdi. Emma gurama Owganystandaky bu mukdaryň diňe bir bölegini aldy.

• Birinji uçguny Owganystan çykardy

Taliban Owganystandaky raýatlary dolandyrmak meselesinde birgiden kynçylyklaryň üýşüp ýatandygyna garamazdan, suw oňuşmazlygyny öz haýryna çözmek üçin konkret çözgüde ýüz urdy. Eýranyň prezidenti Ybraýym Reisiniň birnäçe günläp dowam eden gazaply çykyşlaryndan soň, Taliban hökümetiniň premýer-ministriniň orunbasary Molla Byrader Günbatar Owganystanda eýran serhedine golaý ýerde gurlan Bagşabat bendine aýlanyp görmek bilen jogap berdi.

Bu bendiň Hamun kölüne (Seýistan we Bulujystan) guýýan derýanyň öňüne gurulýandygy sebäpli Eýrana mesele döretjekdigi görnüp dur. Eýranyň günortasyndaky bu köle suw baryp ýetmese, tebigy ýykgyncylyklary döredip biler.

Amyderýanyň suwundan demirgazykdaky ýerlerini suwarýan Guşdepe kanalyňyň gurluşygynda pul ýetmezçiligine garamazdan gurluşygy dowam etdirmekden el çekmeýän Taliban demirgazykdaky goňşularyna-da diplomatikanyň çygryna sygmaýan hereketler bilen jogap berýär.

Özbekistan bu kanalyň ýurtdaky ekerançylyk meýdanlaryny suwarmak üçin ulanylýan derýanyň suw ätiýaçlygyna ýaramaz täsirini ýetirýändigini aýdýar.

Bu kanal bir mahallar dünýäniň iň uly dört kölüniň arasynda ýer alan Aral kölüniň gutarnykly guramagyna sebäp bolar.

Emma Taliban Özbekistanyň gaýgylanýan problemasyny görmezlige-bilmezlige salyp, Guşdepe kanalyňyň gurluşygyny dowam etdirýär.

BMG-sy XXI asyryň ikinji ýarymynda dünýädäki uruşlaryň aglabasynyň suwuň üstünde turjakdygyny çaklaýar.

Emma görşüňiz ýaly, ol gorkunç çaklama çak edilşinden has ir başlady we Owganystan ilkinji bolup, şeýle uruşlaryň birinji uçgunyny çykardy.

Feridun AZAND.

Ýekşenbe, 13.08.2023 ý. Publisistika